

Українська
Православна Церква
Київський патріархат

Львівська православна
богословська академія

Інститут
церковної історії

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
XII МІЖНАРОДНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ:

"ХРИСТІЯНСЬКА САКРАЛЬНА ТРАДИЦІЯ:
ВІРА. ДУХОВНІСТЬ. МИСТЕЦТВО"

Православна Церква
України

Львівська православна
богословська академія

Інститут
церковної історії

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ XII
МІЖНАРОДНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ:

ХРИСТИЯНСЬКА САКРАЛЬНА ТРАДИЦІЯ:
ВІРА, ДУХОВНІСТЬ, МИСТЕЦТВО

м.ЛЬВІВ

19 листопада 2019 року

УДК 27-72-4-584(06)
ББК Э211.73+Э37я431
Х-93

ХРИСТИЯНСЬКА САКРАЛЬНА ТРАДИЦІЯ: ВІРА, ДУХОВНІСТЬ, МИСТЕЦТВО:
збірник матеріалів XII міжнародної конференції. - Львів: ЛПБА ПЦУ, 2019. 278 с.

Головний редактор

Ощудляк Я., протоіерей, доцент, кандидат богословських наук, ректор Львівської православної богословської академії ПЦУ

Організаційний комітет:

Митрополит Димитрій Рудюк, професор, доктор церковно-історичних наук, кандидат наук з богослів'я, професор кафедри церковно-історичних та практичних дисциплін ЛПБА, голова Інституту церковної історії ПЦУ

Александрович В., професор, доктор історичних наук, завідувач відділу історії середніх віків Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

Онищук О., кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Національного університету "Львівська політехніка".

Лозинський Н., протоіерей, кандидат наук з богослів'я (PhD), доцент, декан богословського факультету Львівської православної богословської академії ПЦУ

Цебенко А., кандидат історичних наук, доктор теології (ThDr), Національний Університет „Львівська Політехніка”.

Редакційна колегія:

Сивак М., протоіерей, кандидат богословських наук, доцент.

Грех В., протоіерей, кандидат наук з богослів'я, кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри богослів'я та філософії Львівської православної богословської академії ПЦУ.

Великий Р., протоіерей, доктор філософії з богослов'я, доцент кафедри гуманітарних дисциплін та соціальної роботи, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності.

Політило П., протоіерей, кандидат наук з богослів'я, доцент, завідувач кафедри церковно-історичних та практичних дисциплін Львівської православної богословської академії ПЦУ.

Хомин Л., протоіерей, кандидат наук з богослів'я, доцент, учений секретар Львівської православної богословської академії ПЦУ.

Цибко А., виконавчий редактор.

- Матеріали надруковані згідно з оригіналами авторських текстів.
- За достовірність цифр, фактів, назв, прізвищ та історичну і наукову орієнтацію, доцільність, наведену в матеріалах та автентичність відповідальність несе автор.
- Переклади та передруки матеріалів дозволені з посиланням на джерела.

Затверджено до друку Вченою Радою ЛПБА ПЦУ,
протокол №02 від 11 листопада 2019 року

Львівська православна богословська академія ПЦУ, 2019

<i>Ліліана КУДРИК,</i> КОУЧИНГОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГА ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВТІЛЕННЯ ІДЕЙ ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА.....	69
<i>Леонід МАЗУР</i> ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ У СУЧАСНІЙ „ОСВІТНІЙ ПОЛІТИЦІ”	73
<i>Сергій ЯРЕМЧУК, Ірина ЮЗВЯК</i> NAUKA, KULTURA I OŚWIATA PO UPADKU PAŃSTWA OSMAŃSKIEGO.....	78
<i>Сергій ЯРЕМЧУК</i> ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ВИКЛАДАННЯ СОЦІАЛЬНО- ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У БОГОСЛОВСЬКОМУ ВИШІ.....	79
<i>Олег КОСТІВ</i> ПРОБЛЕМА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ...	80
<i>Володимир ЗІНЧЕНКО</i> ПЕДАГОГІКА БОГОСЛІВ'Я: ПІДГОТОВКА СТУДЕНТА- МАГІСТРАНТА ДО ПРОВЕДЕННЯ СЕМІНАРСЬКИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З БОГОСЛОВСЬКИХ ДИСЦИПЛІН.....	89
ІСТОРІЯ	
<i>прот. Роман ВЕЛИКИЙ, Андрій ЛОЗИНСЬКИЙ</i> АРМІЙСЬКЕ РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ.....	92
<i>Михайло НАГІРНЯК, Ганна КОВАЛЬ</i> ЦЕРКВА І УКРАЇНСЬКЕ ВІЙСЬКО: ІСТОРІЯ ВЗАЄМВІДНОСИН....	98
<i>Ігор БУКАЛО</i> ПІДКАМІНЬ ЯЗИЧНИЦЬКИЙ ТА ПРАВОСЛАВНИЙ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ З РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ В ПІДКАМЕНІ ДО ПРИХОДУ СЮДИ МОНАХІВ ДОМІНІКАНЦІВ.....	106
<i>Володимир ВЕНГРИН</i> БИТВА ПІД БЕРЕСТЕЧКОМ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРІ.....	113

ЦЕРКВА І УКРАЇНСЬКЕ ВІЙСЬКО: ІСТОРІЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН

Анотація: В статті розглянуто питання взаємодії Церкви та військовослужбовців на різних історичних етапах розвитку українського війська, проаналізовано питання ролі священнослужителя у війську, звернено увагу на те, що в історії українського війська незаперечним залишається факт впливу Церкви на бойовий дух війська, його моральне і патріотичне піднесення, формування військової культури.

Ключові слова: Християнська Церква, військовий священнослужитель, релігійний проповідник, військова служба, українське військо.

Summary: The article deals with the issues of the Church and the servicemen interaction at different historical stages of the Ukrainian army formation, analyzes the issues of the clergyman's role in the army, draws attention to the fact that in the Ukrainian army's history the influence of the Church on the army's martial spirit, its morality and patriotism, formation of its military culture remains indisputable.

Key words: Christian Church, military clergyman, religious preacher, military service, Ukrainian army.

Сьогодні державу важко уявляти без війська, тим більше, безозброєння. Завданням військовослужбовців, однак, не воювати чи вбивати, як часто вважають, але берегти мир та послуговуватись зброєю для збереження цього миру. І якщо воїни “віддано виконують свій обов’язок, вони сприяють загальному добру і підтриманню миру, служать безпеці та свободі народів”, – вчить моральна катехиза. Відтак Церква не стоїть осторонь проблем війни та військовослужбовців. Не заперечуючи можливості ведення війни, Церква одночасно наголошує, що війни є неминучим фактором суспільного розвитку, одночасно визнаючи лише справедливі війни – війни на захист Вітчизни, ближніх та для відновлення порушеної справедливості і миру. Не забороняючи християнинові служити в армії, Церква благословляє воїнів, адже служба у війську для християнина – це можливість виконати у повній мірі заповідь про любов до ближнього через

готовність пожертвувати своїм життям заради спокійного життя всього суспільства.

Християнська церква за всіх часів ставилося з найглибшою повагою до воїнів, що ціною власного життя оберігали життя і безпеку ближніх, усвідомлюючи, що саме їх стосуються слова Христа: “Немає більше тієї любові, як хто душу свою покладе за друзів своїх”.

Взаємодія Війська та Церкви має давні традиції та позитивні приклади як в світовій, так і в Українській військовій історії. Військова потуга споконвічно черпала духовні сили та моральні чесноти з основних духовних істин та ідей історичних релігій. Священнослужителі стали релігійним провідником і порадником для всіх, хто потребує такої опіки.

Однозначних даних про те, коли ж з’явилися перші духівники в українському війську немає.

Ще на початку нашої ери, християнство почало проникати на землі, які займає сучасна Україна. Історична думка пов’язує виникнення християнства на Русі з діяльністю апостола Андрія Первозванного, який, перебуваючи на території сучасного Києва, встановив на горі хрест, і пророкував створення на даній території великого міста й розвиток в ньому християнства.

Історичні джерела свідчать, що першим із князів хрестився у 867 році Аскольд, який після кількох успішних походів на Візантію робить спробу запровадити у своїй державі християнство. Деякі церковні історики вважають цю подію “першим хрещенням Київської Русі”, в результаті чого з’явилася 61-а єпархія у списку Константинопольського патріархату – Руська. У 955 році в Царгороді була охрещена княгиня Ольга. Слід зауважити, що у Києві за часів князя Ігоря та княгині Ольги вже діяли церкви. І серед воїнів того часу було чимало християн. Підтвердженням цього являється факт присутності на присяганні виконувати умови русько-візантійського договору воїнів дружини князя Ігоря, що присягали в церкві святого Іллі на Подолі [3].

Існують дані, що християни були і у війську Святослава, бо хроністи

свідчать, що після невдалого походу на Балкани проти Візантії всі християни і пресвітери, які перебували у війську зазнали мученицької смерті [13, с. 20-25].

Відомі договори Русі з Константинополем згадують про існування християнської спільноти серед княжих дружинників задовго до загального хрещення Києва. Їхня роль і цілковита легітимність визнаються вже через застереження для воїнів-християн права приймати присягу на зброї “по закону і за звичаєм народу нашого” [8, с. 21-22]. Договір 944 р. згадує про існування вагомої християнської частини руської дружини, яка присягається за християнським звичаєм: “Ми ж, [руси], скільки нас охрестилося, клялися [своєю] церквою святого Іллі в соборній церкві [цесароградській Софії] і присягальним чесним хрестом, і хартією сею додержувати ж усього, що є написано на ній, і не переступати з того нічого; а якщо переступить це [хто-небудь] із країни нашої, чи князь, чи інший хто, чи охрещений, чи нехрещений, хай не має він од Бога помочі, і хай буде він рабом у сей вік і в будучий, і хай заколений буде своїм оружжям. А нехрещені руси хай покладають щити свої, і мечі свої оголені, і обручі свої, і інше оружжя і хай клянуться, що все, написане на хартії сій, [буде] додержано Ігорем і всіма боярами, і всіма людьми, і землею Руською в наступні літа і завжди. Якщо ж хто із князів чи із людей руських, чи християнин, чи нехрещений, переступить се, що написано на хартії сій, - йому належить від оружжя свого померти, і хай буде він проклят Богом і Перуном [за те], що переступив свою клятву” [8, с. 26].

Офіційне хрещення Русі відбулось у 988 році. Фактично з цього моменту розпочалась співпраця держави та Церкви, на теренах України. Новий, релігійний вплив поширився на усі сфери державного життя, і таким чином просто не міг оминати один із суб'єктів держави, її військо. Починається вироблення власної культури церковного життя у війську.

Зв'язок Церкви та армії був органічним. В ті далекі часи руське військо утримувалось двома основними силами – міцною дисципліною та вірою. Віра надавала воїну можливість воювати за правду [3].

Поза звичайним відвідуванням богослужінь у близькій парафіяльній церкві формується традиція польових богослужінь,

присутності душпастира під час походів як сповідника. Благословення в похід, освячення зброї та військових хоругв, молебень перед боєм, сповідь і причастя учасників небезпечної та відповідальної збройної сутички входять у традицію в часи Середньовіччя. Так, згідно літописних даних, під час походу на половців у 1111 р. князь Володимир Мономах поставив священиків, щоб вони їхали попереду війська і співали тропарі та кондаки на честь Чесного Хреста і канони Пресвятій Богородиці [7, с. 36-37].

У ті давні часи ворогуючі сторони при укладанні миру скріпляли угоду “святочною присягою” – “цілували хрест” у церкві. Духовенство своїми промовами підносило силу ваги присяги. Так, наприклад, Чернігівський єпископ Онуфрій при такій нагоді казав священикам: “Хто від цього хресного цілування відступиться, нехай буде проклятий (1146)” [8, с. 48].

Руські дружини йшли у бій з благословенням Церкви, підхристиянськими знаменами. Віра для них мала велике значення. Вона вселяла в них впевненість у перемозі, у правоті своєї справи. Під час нападу на Русь татаро-монголів, руські князі перед тим як виступити у похід, проти ворогів, разом із своїми воеводами та дружиною, відвідували монастирі, де довго та старанно молились і приймали благословення від архієреїв. А виступаючи у похід вони нерідко завершували свої промови словами: “Або переможемо і усе від загибелі збережемо, або покладемо свої голови за святі Церкви, за православну віру і за усю братію нашу” [8, с. 50-51].

Літописці того періоду похід князя на степових кочівників розпочинали такими словами: “Це Бог уклав у серце князя...”. А після битв, воїнів які загинули у ході бою, хоронили особливо святочно [3].

З часом князів, що загинули, почали хоронити по церквах. А в пам'ять про битви служилися панахиди по загиблим, що стало традицією та одним із важливіших моментів патріотичного виховання майбутніх поколінь. За умов потрясіння, якого зазнала Україна під час монгольської навали, християнство як найбільш загальна форма людської свідомості було спроможне зберегти єдність суспільства та спадкоємність його історичного розвитку.

Православні країни доби Середньовіччя також дають чимало свідчень найтіснішого входження Церкви у військо не тільки в перспективі душпастирської опіки, але й у плані суто військового. Коли князь Дмитрій Іванович збирається вирушити в похід проти татарської орди, він приїздить до Троїцького монастиря прп. Сергія Радонезького. І цей духовний батько не тільки подає своє благословення та окроплює дружину святою водою, а й направляє в похід разом із князем двох схимонахів, колишніх бояр – Олександра Пересвета й Андрія Ослябю. На місце вирішальної битви, Куликове поле, посланець прп. Сергія монах Нектарій привозить богородичну просфору та послання ігумена. А в традиційному двобої, що ним розпочалася битва із ординцями, печенігові Челубею протистояв схимонах Олександр Пересвет, вбраний у схимницький одяг [9, с. 70-71].

Нову сторінку в історії взаємин Православної Церкви і військових об'єднань знаходимо в козацьку добу. Тривалий час, понад 1,5 століття, процес кристалізації козацтва привів до перетворення його у XVI-XVII століттях на провідний стан українського суспільства, що виконував роль національного проводу, втраченого внаслідок колонізації української знаті. Оскільки включення України до складу Польського Королівства зумовило істотні зміни в організації суспільного життя, почалась перебудова його на західний манер. Внутрішній світ козаків, основного представника інтересів нашого народу, здатного відстояти дані інтереси зі зброєю в руках, постійно поглиблювався у процесі зміцнення взаємних стосунків, збагачення психологічних механізмів спілкування. У зміцненні духовних засад козацтва вагома роль належала Православній Церкві. Козаки були віруючими людьми, і вони глибоко шанували свою віру, збагачуючи її традиціями культури своїх предків, і використовували її об'єднуючі функції в інтересах самосвідомості, соборності України. Культ Покрови Пресвятої Богородиці, православна церква на Січі, присутність священика у поході, елементи катехизи в процесі освіти – все це свідчить про яскраву релігійну заангажованість козацької військової культури.

Знайомлячись з діяльністю козацтва, козацьких старшин, гетьманів можна простежити їх відношення до Церкви, і як з плином часу ці люди змінювались. З жорстоких, знедолених людей вони перетворювались у справжніх захисників віри, для яких її зрада вважалася найтяжчим злочином, меценатів, що турбувались про розвиток мистецтва, будували на власні кошти храми, обдаровували церкви, влаштовували школи в яких навчалися козаки.

Одним із таких визначних людей був Петро Конашевич-Сагайдачний, який поєднував у собі генія військової справи, політика та державної людини. Щоб піднести значення київського братства, заснованого міщанами та духовенством Києва, і згуртувати навколо нього народні маси, він вписався в його члени разом з цілим запорізьким військом. Протягом осені 1620 року в різних місцях, таємно, патріарх Феофан, після того як Сагайдачний гарантував йому безпеку з боку козаків висвятив митрополита і п'ять єпископів на усі владцтва українські і білоруські. Під свою опіку Запорізьке Військо взяло також і усіх висвячених владик [14, с. 225].

Потрібно відмітити і той факт, що козацьке військо мало своїх священиків, а деколи й похідну церкву. Зображення козаків можна побачити на Іконі Покрови Січової. Козаки при монастирях розташовували шпиталі, арсенали та свої скарбниці. Досягнув зрілого віку, козаки закінчували своє життя в монастирях [3].

Іншою визначною особистістю в історії козацького руху на Україні був Богдан Хмельницький. І у всій його державницькій, військовій діяльності простежується тісна співпраця із Українською Православною Церквою. У січні 1648 року розпочалося козацьке повстання, якому судилося перерости у Визвольну війну українського народу. Однією з її головних причин було релігійне гноблення православних українців Речі Посполитої.

Гетьман Хмельницький домагався від польського уряду надання гарантій недоторканості всьому православному духовенству, незалежно від духовного сану та соціального походження.

Турбота Богдана Хмельницького про права та привілеї Української

Православної Церкви не обмежувалася переговорами з польським урядом. Його уряд турбувався і про монастирі, беручи до уваги їх переслідування з боку польської влади, тому що частина священиків особисто брала участь у Визвольній війні.

Козацька старшина вважала духовенство своїм союзником, оскільки Церква мала великий вплив на маси і цим могла підтримати організацію нової влади в Україні. Заручитися її підтримкою, і особливо чорного духовенства, можна було лише шляхом розширення церковного землеволодіння. Позиція гетьмана цілком відповідала інтересам Української Православної Церкви. Це дало підставу київському митрополитові Сильвестру Косіву, обраному на кафедру в 1647 році – невдовзі після смерті Петра Могили, вітати гетьмана як нового Мойсея, визволителя України з неволі правду [3].

Після невдалого перебігу подій, у ході боротьби за незалежність України, Богдан Хмельницький вступив у союз із Росією. Розраховуючи на спільність віросповідання він таким чином прагнув укріпити становище України та Української Православної Церкви. Проте у російського уряду були свої плани з цих питань. І коли у березні 1657 року Богдан Хмельницький востаннє спробував добитися гарантійних документів для Української Православної Церкви, звернувшись листом до московського патріарха Никона, де відверто написав, що “весь собор священний і весь чин духовний зажадав пожалувати і утвердити державними грамотами їхні права, привілеї, свободи і добра по чину і звичаю давньому на віки”. Гетьман заявив, що він і все Військо Запорозьке підтримують українське духовенство та просять “великого святителя” Никона якнайшвидше виконати їхню волю. Проте в Москві промовчали, там виходили із інтересів Росії та Російської Церкви [3].

Козацький інститут капеланів був, взагалі, незалежною структурою. А це російською владою оцінювалося вкрай негативно. Тому, в 1760 році на Запорізьку Січ був надісланий імператорський указ, стосовно підпорядкування козацьких капеланів обер-священику російської армії. Однак запорізькі козаки вважали своє духовенство залежними тільки від власного Коша, а не від російського керівництва. Ця незалежницька

тенденція проявилася яскраво у 1769 році під час російсько-турецької війни, коли козаки проігнорували наказом фельдмаршала графа П. Румянцева, відмовилися підпорядкувати своїх душпастирів обер-священику всієї діючої армії [14, с. 294].

Таким чином, можна зробити висновок, що в козацьку добу нашої історії при козацьких загонах і на Січі постійно перебували душпастири. Вимоги до них були простими, але принциповими: присяга на вірність Запорізькому Кошу, знання Святого Письма, володіння українською мовою, тверезість. Парафію священик міг отримати тільки після відповідного рішення начальника січових церков і наступної висвяти кандидата Київським митрополитом з видачою архіпастирської грамоти. Залишеним на рік священикам надавалася, згідно з рішенням Січової старшини, рівна кількість куренів (всього їх було 38, по 200-700 козаків у кожному), що фактично утворювали парафію, в якій потрібно було сповідати, причащати, відспівувати, загалом керувати релігійним життям козаків [6, с. 110-111].

Військовими душпастирами на Запорізькій Січі ставали, в основному, ченці Київського Межигірського монастиря. В 1709–1734 рр. зв'язок запорізьких козаків із Києво-Межигірським Свято-Преображенським монастирем припинився, оскільки в цей час Січ перебувала під протекцією Кримського хана і Турецького султана. А службу капеланів виконували духівники із Константинополя та з Афону [14, с. 291].

Під кінець XVIII століття армія і церква склали один відлагоджений механізм, в якому духовенству відводилась задача патріотичного виховання, морального та військового виховання офіцерів та солдат з метою формування у них високих бойових якостей. Це досягалось створенням у підрозділах та частинах особливої атмосфери, яка підкреслювала святість військового обов'язку. Кожен полк мав свого покровителя, прапор вважався полковою святинєю як образ, який потрібно захищати до смерті. Священною для воїна була і присяга, ритуал прийняття якої носив релігійний характер, а порушення якої вважалось великим гріхом перед Богом та людьми. Великі зусилля прикладались військовими священиками для виховання у

воїнів відчуття дружби та братства, поваги та покори командирам. Залишення своєї частини вважалось великою ганьбою для воїна, що прирівнювалось до зречення своєї сім'ї, чесного імені. Тому в очах товаришів такий воїн був зрадником.

Але не тільки в храмах піднімали моральний дух військові священики, вони були поряд з воїнами під час походів, битв, благословляли на подвиг сміливців, утішали поранених, проводжали в останню дорогу загиблих. Одним словом, робили все для того, щоб кожен воїн відчув свою значущість та особливу роль, що відводилась йому житті, надавали сенс вчинкам кожного воїна. Показовою, наприклад, є участь священнослужителів у трагічній для України битві під Берестечком в червні 1651 р. Серед козацького табору стояв намет Митрополита Коринфського Йоасафа, який разом з афонськими ченцями щоденно відправляв богослужіння у похідній Церкві, їздив на коні в повному архієрейському облаченні і благословляв козацьке військо. В найтяжчі хвилини пастирі залишалися зі своїми духовними дітьми, нерідко розділяли з ними трагічну долю [10, с. 47].

Така жертвність козацьких душпастирів була причиною того, що багато хто із військової старшини, наприклад, Милашевич, Калнишевський, Ковпак, Третяк, Рудь, Шульга та інші утримували при собі ченців і намагалися жити за вказівками цих носіїв Слова Божого [14, с. 257].

Знищивши Запорізьку Січ, Російська імперія ліквідувала і інститут українського душпастирства, відродитися якому судилося лише в кінці XIX – на початку XX століття.

Так, починаючи від часів панування Австрійської імперії, на території західноукраїнських земель, можемо говорити про існування інституту військового душпастирства. В цей період воїни-українці, що служили в австрійській армії були обмежені в можливостях задовольнити свої релігійні потреби. Хоча в 1846 році єпископ Снігурський домогся від цісарського уряду запровадження військових священиків у тих частинах, де служили українці, однак їх було недостатньо, щоб забезпечити духовної опікою всіх вірних. Лише в 1869 році, у зв'язку з реорганізацією всієї системи душпастирства в армії і

утворенням 17 військових парафій у Австро-Угорщині, при них були запроваджені військові капелани, які підпорядковувались латинським військовим парохам.

В часи Першої і Другої світових воєн Українські Збройні Сили, чи то як окремі національні військові з'єднання в складі державних армій (легіон Січових Стрільців, дивізія "Галичина"), чи як збройні сили Української Держави (УГА, Армія УНР), а навіть окремі людські одиниці в австрійському чи пізніше польському війську, мали забезпечену опіку згідно своїх духовних потреб. В складі австро-угорської армії ціла духовна інституція мала назву "Фельдвікаріат", якою управляв польовий єпископ, що був представником Церкви при імперському Міністерстві військових справ. Йому підлягали "фельдсуперіори", які знаходилися при штабах окремих армій. В їх підпорядкуванні були найнижчі польові духовні чини – "фельдкурати". Крім того, були ще капелани при військових шпиталях.

Отже, структура духовної інституції в армійських частинах відповідала адміністративному поділові Церкви взагалі: єпископат – деканати – парафії.

Українцями, що відбували військову службу в цісарській армії, духовно опікувались українські душпастири "фельдкурати", що адміністративно перебували в підпорядкуванні римокатолицького єпископа, але в канонічних питаннях підпорядковувались єпископам тих єпархій, з яких вони походили. Всі військові священики носили військову форму, мали чини капітана або майора, але без відзнак і носили нагрудний хрест. Зважаючи на воєнні обставини, священнослужителі тимчасово діяли за правовим законодавством Австрійської імперії. Та вже 1 січня 1919 р. при Державному Секретаріаті Військових Справ було створено вищий духовний орган, що називався Преподобництво. При армійських формаціях існувало польове Преподобництво. Права і обов'язки, а також однострій військових духівників були чітко регламентовані відповідними правовими розпорядженнями, підписаними головним Преподобником о. Миколою Їжаком, а деякі також – і Державним Секретарем Військових Справ Дмитром Вітовським.

Згідно з цими документами в обов'язки

військового священнослужителя, крім душпастирського входили: ведення "метрики" і точний облік всіх полеглих в бою або померлих у військових шпиталях вояків незалежно від їх конфесійної приналежності; точний облік стрілецьких могил та дотримання всіх приписів воєнних похоронів; надання воякам спеціальних збірних розстрілень перед боєм, коли не було часу на звичайну сповідь, і багато іншого. Вийшли друком спеціальні "молитовники жовніра" з молитвами, що були пристосовані до страшного військового "ремесла". Кількість українських військових священнослужителів в час Першої світової війни і визвольних змагань доходила до сотні. Їх кількісний склад не був сталим і коливався в межах 10-15 чоловік. Отже, якщо загально прийнято вважати, що кількість вояків УГА складала 100 тис. осіб, то виходить, що один польовий духівник обіймав опікою 1000 стрільців [5].

Варто відзначити, що для задоволення духовних потреб православних українців з Буковини в австрійській армії були православні священники, які канонічно залежали від румунських православних митрополитів у Чернівцях.

Різною була доля військових капеланів. Вони разом з воїнами переходили Збруч, хворіли і умирали від тифу, терпіли у таборах для полонених. Усі невігоди, жорстокості та страхи, що їх несе з собою війна не оминали українського капелана [5].

Досвід австро-угорського капеланства приходить і в армію Української Народної Республіки, сполучаючись із успадкованим від російського війська інститутом полкових священників. Проте власної оригінальної моделі душпастирської опіки українського війська ані Центральна Рада, ні Директорія не створили, почасти через несприятливі політичні та військові обставини, почасти ж через панування лівих, антиклерикальних ідеологій у колах їхніх лідерів. Вони стояли на засадах визнання релігії приватною справою кожного, відокремлення Церкви від держави. Коли в листопаді 1917 р. Всеукраїнська Православна Церковна Рада звернулася до Володимира Винниченка з проханням про її офіційне визнання, той відповів, що він соціаліст і принципово не визнає Церкву. На прийомі в грудні 1917 р.

Михайло Грушевський відповів делегації Всеукраїнської Православної Церковної Ради, що клопоталася про відкриття в Центральній Раді секретаріату церковних справ: "Обійдемося без попів!" [12, с. 40].

Плодом такої відчуженості війська УНР від Церкви стала катастрофічно низька боездатність війська, брак духовної підоснови протистояння агресорам і втрата плодів визвольних змагань.

За ініціативою голови Генерального Військового Комітету Симона Петлюри в центральній та лівобережній Україні також було запроваджено службу українських капеланів. Першим, кого запросив Головний отаман, був о. Павло Пащевський. 27 липня 1917 р. Генеральний Військовий Комітет призначив його до першого запасного полку, який згодом перетворився у Сердюцький полк ім. гетьмана Петра Дорошенка, а священника Миколу Маринича до Богданівського полку [1, с. 71].

При гетьмані Скоропадському українські Збройні Сили збільшилися, а разом прибавилось і число українських військових духівників. У штатах військових частин передбачалися посади військових священнослужителів. До війська вступили такі священники: Анатолій Волков, Василь Сукачів, Антоній Матеюк та інші [4, с. 16-21].

В часи Директорії кожна частина бажала мати свого священника-капелана. За браком білого духовенства доводилося залучати до українського війська ієромонахів з православних монастирів Поділля. Головним капеланом, протопресвітером Армії УНР був тоді о. Антоній Матеюк, пізніше замучений денікінцями в містечку Жмеринка у листопаді 1919 р.

Українські капелани проводили велику виховну роботу, скріплюючи духовність воїнів. На початку літа 1918 р. Другий Запорізький полк побував на острові Хортиця, де поставлено пам'ятний хрест із надписом. Освятив хрест, відправив службу Божу і панахиду за упокій славних лицарів полковий капелан Микола Машняга. Виходячи із назрілої необхідності і вимог часу, в 1920 р. було сформовано Головну Управу військового духовенства на чолі з о. Пащевським, у складі прот. Василя Сукачіва, священника Миколи Маринича і прот. Анатолія Волкова, яка керувала

військовим духовенством, надавала всебічну допомогу у виконанні їх обов'язків.

Служба капеланів існувала і в Українській Галицькій Армії. Головним капеланом УГА в грудні 1919 р. став о. Василь Лаба. Польові капелани Галицької Армії вписали окрему сторінку в історію Збройних Сил України. Вони ділили весь тернистий шлях УГА залишаючись у війську, навіть при вимушеному переході галичан до більшовиків. Щира молитва військових священиків додавала життєвої сили всьому галицькому воїнству.

Під кінець визвольних змагань капелани опинились в таборах інтернованих у Польщі. Тяжкі таборові умови не перешкодили капеланам здійснювати душпастирські обов'язки та брати широку участь у духовно-просвітницькій роботі. На початку 1921 р. на прохання козаків та старшин, зокрема, генерала Безручко, з табору в Олександрові Куявськім, на капелана було висвячено єпископом Гродненським Володимиром Петра Табінського. Через рік після короткотермінового вишколу у Волинській Духовній семінарії в Крем'янці на таборового священика до Щолкова дістав висвяту з рук єпископа Діонісія полковник Армії УНР Василь Варварів.

Тим часом міністр сповідань проф. митр. Іван Огієнко скликав у березні 1921р. в Тарнові з'їзд українських капеланів, на який прибули: протопресвітер П. Пащевський, протоієрей Волков, о. М. Маринич, о. Раїнський та о. П. Білон. На засіданнях з'їзду розглянули: справу духовної опіки над українськими козаками, заснування Братств по таборах, потребу у капеланах, організацію Української Церковної Ради в Тарнові та ін. З метою підготовки кандидатів на капеланів засновано пастирські курси. Висвяту дістали такі їх випускники: Лазар Ворошок, Дмитро Залізник і Михайло Лещук – на священиків і Пилип Шпартяк, Григорій Бунь, Іван Веливченко – на дяконів. Завдяки Православному Козацькому і Свято-Покровському Братству на чолі з о. Петром Білоном та з фінансовою допомогою українського мецената Євгена Бачинського виходив періодичний журнал “Релігійно-науковий вісник”.

Потрібно зазначити, що в тому ж часі, зважаючи на значну кількість православних

українців у війську існував інститут православного капеланства у Другій Речі Посполитій. На чолі цих капеланів стояв протопресвітер Василь Мартин. В 1936 р. по цілій митрополії нараховувалось 32 капелани. По єпархіях Православної Церкви у Польщі вони розподілялись так: Варшавська – 11; Волинська – 9; Віденська – 4; Гродненська – 3 і Поліська – 5.

Польська влада тримала під контролем призначення на становища капеланів. Тому не варто шукати серед них українських патріотів, а українська мова не дозволялася на богослужіннях для українців-жовнірів. Про це виразно свідчить циркуляр від 23 лютого 1927 р., направлений комендантом Луцького гарнізону підполковником Калабінським до благочинного міської округи А. Павлюковського у справі мови відправ для православних жовнірів. “Керівництво гарнізону вважає, – знаходимо в документі, – що відправи в Церкві для жовнірів місцевого гарнізону православного визнання повинні здійснюватися на мові слов'янській” [1, с. 74].

Православне військове духовенство міжвоєнної Польщі використовувалось як знаряддя денационалізації українців й зміцнення Польської держави.

Українські збройні формування періоду II Світової війни, продовжуючи давню традицію, також мали у своїх рядах капеланів. Один із прикладів такого служіння подає у своїх спогадах отаман Тарас Бульба-Боровець. Він яскраво описав святкування Різдва Христового у січні 1943 р. в розташуванні “Поліської Січі”. Головний капелан був ініціатором цих урочистих святкувань [2, с. 78]. Українська Повстанська Армія для духовної опіки своїх воїнів користувалась послугами свідомих парафіяльних священиків тих місцевостей, де розташовувались їх підрозділи. У рідкісні моменти перепочинку від боїв з німецькими військами, більшовицькою та польською партизанкою воїни мали насичені духовно та фізично дні. Кожен з них обов'язково розпочинався загальним збором із молитвою. Навеликі святавсі підрозділи, по можливості, відбували храмові богослужіння або польові відправи. В групі УПА “Північ” у 1943 р. капеланом був о. Іларіон – настоятель храму села Обгів на Рівненщині. На урочистостях і

в сумні хвилини з воїнами УПА перебували українські душпастирі. На початку 1944 р., коли в результаті одного з боїв із німецькими відділами на Волині загинув командир "Вовчак", його було похоронено за православним обрядом отцем Михайлом Мисечком у селі Жашковичі на Горохівщині. Українське капеланство залишалось духовною підтримкою повстанцям і в період боротьби із радянськими окупантами в 2-й половині 1940-х років. В тій жертвній народній боротьбі, приблизно у 1946-1947 рр. загинув від більшовицької кулі капелан УПА о. Полієвкт Скрипник [1, с. 75].

На окрему увагу заслуговує діяльність військових капеланів в Українському легіоні – Іова Скакальського та Палладія Дубицького. Своє пастирське служіння Богові і Україні владика Іов виконував на еміграції аж до смерті, будучи архієпископом Української Православної церкви в країнах Південної Америки і одночасно капеланом Українського Вільного Козацтва [11, с. 11-12].

Розповідь про українських військових священиків II Світової війни буде неповною, якщо не згадати про капеланів дивізії "Галичина". Обов'язки капеланів у різний час в ній виконували отці: Василь Лаба, Емануїл Кордуба, Олександр Бабій, Іов Скакальський, Олександр Новицький та інші.

Як бачимо, інститут капеланства становить окремий розділ в історії української християнської Церкви. Капелани у всі часи зміцнювали релігійну і національну свідомість військовослужбовців. Не раз бувало, що молитва чи сильна патріотична проповідь, скріплюючи дух війська, впливала на його боездатність. Як наслідок самовідданої праці капеланів, піднімався дух військових, багато військовослужбовців повертались з військової служби справжніми християнами.

Представники Церкви і сьогодні співпрацюють із Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України, поширюючи слово Боже та зміцнюючи духовну свідомість військовослужбовців, особливо в умовах війни на сході України.

Таким чином, в історії українського війська незаперечним залишається факт впливу Церкви на бойовий дух військ. Діяльність військових священиків сприяла моральному і патріотичному піднесенню війська, впливала

на формування духовних цінностей воїна.

Звичайно, український історичний досвід не може бути безумовно прийнятий в сучасних умовах, проте він визначає найбільш притаманні риси військово-церковного співробітництва, які закарбовані у ментальності та психології нашої нації. Український досвід душпастирства засвідчує, що всі священики, які опікувалися вояками якнайкраще виконували свої обов'язки. Вони не лише задовольняли їхні духовні потреби, але й згуртовували їх.

Список використаних джерел

1. Боршевич В. Українське військово-духовенство / В. Боршевич // Волинський Православний вісник. – № 2 (2). – Луцьк, 1998.
2. Бульба-Боровець Т. Армія без держави / Т. Бульба-Боровець. – Вінніпег, 1964.
3. Взаємовідносини церкви та армії на території сучасної країни від появи християнства по козацькі часи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kapelanstvo.org.ua/history>.
4. Дзюба М Історія взаємовідносин церкви та армії на території сучасної України від появи християнства до початку XX століття / М. Дзюба, М. Волошина // Козацтво України. – 2004. – № 4.
5. Історичні факти з історії військового капеланства в УГКЦ в період Австро-Угорщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kapelanstvo.org.ua/history>.
6. Історія релігії в Україні. Т. 3. Православ'я в Україні. – К., 1999.
7. Коханчук Р.М. Душпастирська опіка військових / Р.М. Коханчук / Видання 2-ге розширене і доповнене. – К., 2004.
8. Літопис Руський: Переказ Леонід Махновець. – К.: Дніпро, 1989.
9. Лозинський Р., прот. К 600-літтю победы на Куликовом поле / Р. Лозинський // Журнал Московской Патриархии. – 1980. – № 8.
10. Огієнко І., митр. Українська Церква за Богдана Хмельницького / І. Огієнко. – Вінніпег, 1963.
11. Тузяк В. Історія капеланства в Українському війську / В. Тузяк // Пізній правду. – 2005 – № 6.
12. Ульяновський В.І. Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (доба Української Центральної Ради) / В.І. Ульяновський. – К.: Либідь, 1997.
13. Харьковченко Є. "І розпало їх жадання віри". Християнство і релігійно-культурні зрушення на землях сучасної України у I тис. н.е. / Є. Харьковченко // Людина і світ. – 2004. – № 1. – С. 20-25.
14. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків: У 3 т. / Д. Яворницький / Редкол.: П.С. Сохань (відп. ред.) та ін. – К.: Наукова думка, 1990-1991. – Т.І. – К., 1990.